

Aletta Jacobs, Verslag van het bezoek aan de regeringsleiders van de oorlogvoerende landen namens het Haagse vrouwen (vredes)congres van 1915.

Uit het archief van Aletta Jacobs, inventarisnummer 439, handgeschreven, zonder titel. Omgezet in nieuwe spelling en soms wat moderner Nederlands; kopjes aangebracht.

Duitsland 19 mei - 23 mei 1915

Woensdag 19 mei vertrokken Miss Addams en Dr. Alice Hamilton van Chicago, Mevr. Van Wulfften Palthé van Den Haag en ik naar Berlijn. Aan de grenzen in Bentheim werden onze koffers en papieren met bijzondere zorg nagezien, vooral al onze aanbevelingsbrieven aan de verschillende ambassadeurs, doch zonder enige moeite konden we verdergaan en arriveerden 's avonds om ongeveer 7 uur in Berlijn. Logeerden in Hotel Adlon.

Donderdag 20 mei gingen wij 's ochtends direct met onze aanbevelingsbrief naar de Hollandse ambassadeur baron Gevers, die ons beleefd, doch uit de hoogte ontving, doch beloofde stappen te zullen doen om ons bij Von Jagow, de minister van Buitenlandse Zaken en Von Bethmann Hollweg, minister-president, te doen ontvangen. De Amerikaanse dames waren daarvoor bij de Amerikaanse gezant geweest.

Wij ontmoetten bij onze terugkomst in het hotel Dr. Von Südekum, de sociaal-democraat en uitgever, in officiers-uniform, die ook beloofde stappen te zullen doen om ons een onderhoud met genoemde regeringspersonen te verschaffen. 's Middags gingen wij met Dr. Alice Salomon enige inrichtingen zien, waar vrouwen hun levensonderhoud verdienen met oorlogsuitrustingen te maken. 's Avonds bijeenkomst in Dr. Alice Salomons school voor maatschappelijk werk, alwaar Miss Jane Addams van haar werk in Hull-House vertelde. De Duitse vrouwen, die wij daar ontmoetten, waren uiterst onsympathiek door de wijze waarop zij uiting gaven aan haar gevoel van nationale trots, volkomen gemis aan medegevoel met het lijden van de in de oorlog betrokken volken en met de sterk uitgesproken wens de oorlog te laten voortduren tot Duitsland de oorlog had behaald.

Vrijdag 21 mei hadden Miss Addams en ik een onderhoud met Von Jagow, om 3 uur, in zijn bureau. De kleine, zenuwachtige man sprak zeer goed Engels en ontving ons zeer vriendelijk. Nadat wij hem het doel van onze komst hadden medegedeeld en op enige resoluties in het bijzonder gewezen hadden, ontspan zich als vanzelf een gesprek over de oorlog en de kans op het sluiten van een spoedige vrede. Von Jagow voelde de wenselijkheid van een spoedige vrede zeer sterk, doch was van oordeel dat de eerste stappen daartoe door de neutrale Staten moesten worden gedaan en dat President Wilson daartoe het initiatief moest nemen. Hij was van oordeel dat met het vormen van zo'n comité uit de neutrale staten niet snel genoeg begonnen kon worden en deelde de mening niet, dat wanneer zo'n comité in zijn eerste voorstel tot bemiddeling niet geslaagd was, dit comité niet met nieuwe voorstellen kon komen. Op zijn droeve uiting dat deze oorlog een waarschuwend voorbeeld was voor de levende generatie, maar dat na een paar geslachten toch weer een oorlog zou uitbreken, omdat de militante natuur van de mannen hen tot oorlogvoeren dreef, had ik gelegenheid op te merken, dat vóór die tijd de vrouwen de macht zouden verkrijgen hebben om samen met de mannen de regering te leiden, antwoordde Von Jagow: "dat is de enige hoop voor de toekomst, dat de zachtere gevoelens van de vrouwen uitdrukking kunnen vinden in de regeringskringen." Deze minister uitte ook nog zijn bevreemding, dat niet in alle landen de vrouwen gemeenschappelijk waren opgestaan om zich tegen deze oorlog te verzetten.

Zaterdag 22 mei werd Miss Addams alleen bij Von Bethmann Hollweg ontvangen; van onze ambassadeur hoorden wij niets over een bezoek. Ook dit onderhoud gaf de indruk dat tussenbeide komen van neutrale staten wenselijk werd geacht om te komen tot een "ehrevollen Frieden für alle Länder". (Eervolle vrede voor alle landen.)

Vrijdagavond 21 mei ontvingen wij een uitnodiging van de Lyceumclub en van de Bund Deutsche Frauen Vereine om in het clubgebouw Jane Addams te ontmoeten. Jane Addams en Miss Hamilton waren uitgenodigd om met de besturen van beide lichamen te eten. Ons werd medegedeeld toen wij daar waren dat het niet geoorloofd was te spreken over ons Congres en over het doel van ons verblijf in Berlijn. Jane Addams zou gaan spreken over haar sociaal werk in Amerika. Wij Hollanders vonden dat een reden om de zaal te verlaten en brachten onze avond door in gezelschap van Bernstein en

een club van zijn familieleden en geestverwanten. Bernstein was de eerste Duitser die wij in Duitsland ontmoetten, die met klare blik en gezonde geest de oorlog overzag en besprak en die werkelijk internationaal was.

Zaterdag waren wij allen uitgenodigd bij de Amerikaanse gezant voor de middagdis en zondagmorgen 23 mei vertrokken wij naar Wenen.

Oostenrijk 23 mei – 28 mei 1915

Had men ons in Berlijn reeds bij herhaling gezegd dat wij op zo'n ongeschikt tijdstip kwamen, omdat de oorlogsverklaring van Italië elk ogenblik verwacht werd en men daarvan al het gewicht voelde, uit Wenen ontvingen wij van de in ons internationale comité zitting hebbende dames tot twee keer toe een telegram om niet naar Wenen te komen, omdat een officiële ontvangst daar, met het oog op de houding van Italië, onmogelijk was en vredesvoorstellen daar in slechte aarde zouden vallen.

Niettegenstaande deze weinig bemoedigende telegrammen gingen wij toch.

Een half uur vóórdat de trein ons in Wenen bracht, was aldaar de oorlogsverklaring uit Italië ontvangen en heerste er onder de bevolking bij aankomst een opgewonden geest. Wij vonden allen onderdak in het Grand Hotel.

Maandag 24 mei (2^e pinksterdag) begaven wij ons naar onze gezant, Jhr. Von Weede, die wij onze wens om Graf Stürgkh en Baron Burian te zien, kenbaar maakten. Jhr. Von Weede beloofde ons alle moeite te doen en ook te trachten ons ook een bezoek te verschaffen bij Graaf Tisza, de premier van Hongarije, als die in de loop van de week in Wenen kwam. De Amerikaanse gezant zorgde op gelijke wijze voor Miss Addams.

's Middags dineerden wij met de dames Leopoldine Kulka en Frau Misar en later op de dag gingen wij bij Frau Yella Hertzka in de tuin thee drinken, alwaar wij verschillende Weense dames ontmoetten, die allen hogelijk met ons Congres en onze plannen ingenomen waren.

Woensdag 26 mei hadden Miss Addams en ik een onderhoud met Von Stürgkh, een onderhoud dat hoofdzakelijk door hem en mij gevoerd moest worden, omdat hij geen engels sprak. Deze staatsman vond de taak, die wij op ons genomen hadden, 1^e om een internationaal congres van vrouwen samen te roepen en 2^e om de genomen besluiten persoonlijk tot de regeringen te brengen, hoogst sympathiek en datgene wat in de gegeven omstandigheden van de vrouwen verwacht werd. Hij kon zich niet begrijpen dat de wereld zolang werkeloos aanzag dat een deel van Europa vernietigd werd en hij spoorde ons zeer aan ons door niets te laten ontmoedigen in ons pogen om vrede te brengen.

Donderdag 27 mei in ons onderhoud met Burian liet deze zich nog beslist uit. Hij was van mening dat elke inmenging van nieuwe staten de vredessluiting zou bemoeilijken en vond dat er zo spoedig mogelijk een comité uit de neutrale staten moest gevormd worden die met besliste vredesvoorstellen bij de oorlogvoerende landen kwam. In tegenspraak met de mening van Sir Edward Grey en Von Jagow, die in President Wilson de grote kracht zagen, beweerde Burian, dat een Amerikaan niet goed genoeg op de hoogte was van de belangen van de Europese staten en dat het daarom van veel meer gewicht was indien de neutrale Europese staten, met een vertegenwoordiger ook van Amerika, doch een die met Europese toestanden bekend is, een comité gevormd werd dat met besliste vredesvoorstellen kwam. Hij vond dat president Wilson niet de rechte manier om tussenbeide te komen gevonden had; men moest niet vragen "wilt gij onze tussenkomst", daarop moet elke partij antwoorden "neen", maar men moet met bepaalde voorstellen komen, worden die door een der partijen afgewezen op bepaalde gronden, dan kan men de voorstellen in zo'n richting wijzigen en zien of ze zo door beide partijen aanneembaar zijn. Het was mogelijk op die wijze tot een vergelijk te kunnen komen.

Die avond hadden wij in de Frauenclub te Wenen een vergadering van een 40 à 50 leden der club, alwaar wij over het Congres en de verdere plannen van het internationale comité spraken. In deze kring vonden wij een willig en met ons streven sympathiserend gehoor.

Hebben wij in Berlijn niet veel kunnen merken van de bestaande oorlog, tenminste niet zo veel als wij ons hadden voorgesteld, in Wenen was dit anders. Het oorlogsbrood was er oneetbaar en het dagelijkse rantsoen (210 gram, in Berlijn 250 gram) ten enenmale onvoldoende voor de werkman en de burgers uit de middenstand. Het volk en de dieren in de straten zagen er ondervoed en armzalig uit en de vele verminkten langs de wegen, de vuile, slordige kleding van de soldaten, alles en alles, gaf ons de indruk van een volk dat aan uitputting lijdt en zijn laatste krachten verbruikt. De

straatdemonstraties, na het bekend worden van de oorlogsverklaring van Italië, werden door jonge jongens op touw gezet en waren van geen betekenis. Van nationale trots geen sprake, men kreeg in Wenen zeer sterk het gevoel dat men hoe vroeger hoe liever en onder alle enigszins aanneembare voorwaarden de vrede zal accepteren.

Zwitserland 28 mei – 3 juni 1915

In Berlijn hadden wij gehoord dat er 28 en 29 mei in Bern een internationaal vredescongres zou plaatsvinden en daar onze zending in Wenen afgelopen was en Graaf Tisza ons wel in Budapest, doch niet in Wenen, kon ontvangen, besloten Miss Addams en ik om ons te verdelen en dat zij en Miss Hamilton naar Budapest zouden reizen en ik met Mevr. Palthe nog diezelfde avond naar Bern zou reizen. Onze papieren waren spoedig in orde gebracht en 's avonds om 8 uur reisden wij met de nachttrein over Salzburg en Innsbrück naar Bern, alwaar wij vrijdagavond om 6 uur, 28 mei, aankwamen. Hotel Bernerhof.

Miss Addams zag Graaf Tisza in Budapest en ook deze vond de bemiddeling van de neutrale staten nu op tijd. Vrijdagavond sprak Miss Addams voor een overvolle zaal, in een openbare vergadering over ons Congres en onze verdere plannen.

Het congres in Bern mocht de weidse naam van internationaal congres niet dragen. Door professor Broda, de professor uit Lausanne, die een vereniging stichtte ter behartiging van de mensenbelangen ná de oorlog, was een uitnodiging gezonden aan bekende mannen en vrouwen uit verschillende landen om een conferentie bij te wonen, teneinde zijn vereniging tot een internationale te maken. Er waren ongeveer 30 mannen en vrouwen uit verschillende landen aanwezig, doch door Broda en Hubbard uit Parijs werd bijna onophoudelijk het woord gevoerd. Ik kon zaterdagmorgen, na een levendige discussie, gesteund vooral door Frida Perlen (Stuttgart) en Mrs (?) Batten (een kwaker uit Amerika), mijn resolutie van vrouwenkiesrecht met een kleine meerderheid aangenomen krijgen. Het geheel maakte geen al te ernstige indruk, niettegenstaande de aanwezigheid van vele Hooggeleerden.

Zondagavond 30 mei arriveerden Miss Addams en Miss Hamilton maandagmorgen werd direct aangevangen met een zo mogelijk spoedig bezoek bij de President van Zwitserland en de minister van Buitenlandse Zaken Hoffmann. Het was Dr Gertrüd Voker, die ons dit bezoek voor dinsdag bezorgde. Wij werden dan dinsdag 2 juni om 2 uur eerst door minister Hoffmann, die heel weinig sprak en de indruk gaf bang te zijn zijn mond voorbij te praten, en daarna door President Motta ontvangen. Met hem hadden wij een langdurig gesprek. Hij zag in dat het op de weg van de neutrale staten lag om iets in het belang van de vrede te doen, maar hij zag nog niet de weg voor zich. Het kwam hem als zo'n onmogelijkheid voor dat de oorlogvoerende landen nu tot een vergelijk zouden komen, zonder dat een van beide partijen een besliste zege had behaald. Zouden de regeringen vrede kunnen sluiten en dan tot het volk kunnen zeggen: "we hebben ons vergist". Het leek hem een onmogelijkheid. Ons gesprek over vrouwenkiesrecht was meer vruchtdragend. Hij was een groot voorstander en betreunde het dat de Zwitserse vrouwen niet beter georganiseerd waren en krachtiger voor dat recht opkwamen. Het moest nu in alle landen worden ingevoerd. Hij drong er bij ons op aan bij ons bezoek aan Rome ook een audiëntie bij de paus aan te vragen.

Diezelfde avond hadden wij een grote openbare vergadering in de Stadshal, die, daar er niet over de vrede gesproken mocht worden, aangekondigd was als 'die Frauen und der Krieg'. Deze vergadering bracht de vrouwenkiesrechtvereniging tal van nieuwe leden.

Italië 3 juni – 9 juni 1915

Woensdagmorgen 3 juni zetten wij onze reis naar Rome voort. Wij kwamen 's middags om 5 uur in Milaan en konden 's avonds om 9 uur onze reis naar Rome voortzetten, alwaar wij donderdagmorgen om elf uur arriveerden. In Milaan hadden wij gelegenheid de opgewondenheid van het volk op te merken. Uit alle huizen hingen vlaggen, meestal van alle geallieerde mogendheden en onophoudelijk gilden de stemmen van krantenverkopers nieuwstijdingen, altijd van zege, door de straten. 't Was alsof heel de mannenwereld van Milaan zich op straat bevond. Grote patrouilles soldaten marcheerden af en aan en aan het station heerste een ongewone drukte. De nachttrein naar Rome was overvol, van comfort geen sprake. In Rome Hotel Quirinaal.

Niettegenstaande onze vermoeidheid en de afmattende hitte in Rome, begonnen wij toch, na ons wat verfrist te hebben, direct onze tocht naar de verschillende bureaus om onze papieren in orde te brengen om gemachtigd te zijn in Rome te vertoeven. Daarna naar onze gezanten om ons een onderhoud met Salandra en Sonnino, de premier en de minister van Buitenlandse Zaken te verschaffen. Vrijdag 5 juni had het onderhoud met Sonnino en door zijn toedoen zaterdag 6 juni met Salandra plaats. Het onderhoud met deze beide staatslieden leidde tot niets. De vrouwen in Italië zijn nog niet zo ontwikkeld, dat de mannen onze besluiten reeds genoeg kunnen appreciëren en beide staatslieden gaven zeer terecht te kennen dat Italië na een week van oorlog nog niet over vredesonderhandelingen kon spreken.

Bezoek aan paus Benedictus XV

Daarna begonnen direct onze pogingen om bij de Paus toegelaten te worden. Een introductiebrief van de Primaat uit Budapest, aan Miss Addams gegeven, opende ons de weg en dinsdagmorgen 9 juni elf uur werden wij op het Vaticaan ontvangen. In het zwart gekleed en met een zwart doekje over het hoofd begaven wij ons op weg. Na een korte tijd wachten, werden wij door de Paus ontvangen. Hij kwam ons bij de deur tegemoet, gaf ons allen vriendelijk de hand en leidde ons naar het andere eind van het grote vertrek, waar 5 stoelen in een kring gereed stonden. Op gewoon menselijke wijze onderhield hij zich met ons. Hij had van ons bezoek aan Salandra in de kranten gelezen en wist ook van ons Congres. Hij steunde gaarne elke poging tot vrede en nam gaarne elke suggestie in overweging. Ons streven roemde hij zeer. Mevr. Palthe begon met hem over medezeggenschap van de vrouw in de regeringen te spreken. Hij was van mening dat de vrouw zeer zeker meer te zeggen moest hebben in de opvoeding van de kinderen, in het onderwijs op de scholen enz, maar hij vroeg of wij ook menen dat de vrouw zitting moest hebben in de regering en toen wij dat toestemden, zette hij grote ogen op. Van die wens der vrouwen had hij blijkbaar nooit gehoord. Na een onderhoud van meer dan een half uur, deed hij ons wederom tot aan de deur uitgeleide en drukte ons allen de hand tot afscheid. Door een dubbele rij van kardinalen, bisschoppen, hoge militairen enz. bereikten wij weer de uitgang.

In Rome spraken wij slechts enkele geestverwante vrouwen en mannen bij Miss Emily Hobhouse aan huis. Diezelfde avond van het bezoek bij de Paus vertrokken wij met de exprestrein P.L.M. die ons in twee nachten en een dag in Parijs bracht.

Frankrijk 11 juni – 16 juni 1915

Donderdagmorgen 11 juni kwamen wij om 7 uur te Parijs aan. Hotel Continental.

Na ons verfrist en omgekleed te hebben direct naar de gezant Ridder de Stuers. Wij wensten een onderhoud met de minister-president Viviani en minister Delcassé. Het was echter Monsieur Longuet, M.P., de kleinzoon van Karl Marx, die ons het onderhoud bij beiden verschafte.

Zaterdagmiddag 13 juni spraken wij met Delcassé. Voor het eerst ontmoetten wij nu een regeringspersoon, die het woord vrede niet wilde horen. Zelfs onder de gunstigste voorwaarden zou Frankrijk nu geen vrede aanvaard willen. Tientallen jaren was Frankrijk gebukt gegaan onder de last van Duitsland's bedreigingen en oorlogsplannen en nu het land eenmaal tot oorlog was overgegaan, nu wilde het vechten totdat Duitsland geheel gebroken was en men Duitsland zo'n oorlogsschatting kon opleggen, dat het in geen eeuw aan een nieuwe oorlog kon denken. Al onze redeneringen, dat het toch eenmaal moest komen tot vrede, dat Duitsland niet zo gemakkelijk te breken viel enz, maakte hem maar heftiger in zijn afweer van vredesbemiddelingen.

Viviani, die wij maandag 15 juni zagen, was kalmer, gematigder, pacifist en feminist, doch ook hij vond het voor Frankrijk thans onmogelijk aan vredesidealen te denken.

In Frankrijk vonden wij een zeer sterk uitgesproken geest van haat en vijandschap tegen Duitsland. Gelukkig ontmoetten wij in Mme Duchenne en een kleine groep van jonge vrouwen enthousiaste sympathiebetuigsters voor ons streven. In hun gezelschap ademden wij weer een vrije geest. Geheel anders was dit in de kring van vrouwen die wij bij Mme Schlumberger ontmoetten. Mme Siegfried met haar sterk chauvinistische neigingen en haar haat tegen Duitsland en Duitse vrouwen vond hier haar geestverwanten rondom zich. Men wilde ons overtuigen dat het standpunt door hen ingenomen de juiste was, dat de vrouwen in oorlogstijden zich te scharen hebben rondom hun regering en die niet mogen tegenwerken. Bovendien voelden zij zich allen eerst Françaises en daarna mens. Men wilde

dat wij dat alles moesten appreciëren en men verzocht zelfs Miss Addams en mij na onze terugkomst in eigen land een loflied op hen in onze dagbladen te publiceren. Dat wij beiden daarvoor direct bedankten behoeft geen vermelding.

Belgische regering in Le Havre 16 juni 1915

Van Parijs begaven wij ons dinsdagmorgen 16 juni naar Havre, om de Belgische regering te zien. Niettegenstaande onze goed in orde zijnde papieren en ons 'sauf conduit' [vrijgeleide] naar Havre en terug naar Parijs, werden wij toch in Havre zeer weinig vertrouwd. Nadat eerst de Franse politie en daarna de Engelse politie onze papieren zeer nauwkeurig onderzocht en goedgevonden had, moesten wij toch nog op het politiebureau voor de commissaris verschijnen, die ons uithoorde wat wij kwamen doen, waar wij gingen logeren, of wij propaganda gingen maken voor onze ideeën etc. Nadat wij dat alles beantwoord hadden, mochten wij gaan, maar toen wij in het hotel aankwamen had de commissaris reeds getelegrafeerd met dit gevolg dat dit hotel, dat vol Engelse militairen was, ons niet wilde opnemen. Wij hebben toen daar geluncht, zijn toen direct met een auto naar St. Adresse gereden, waar de Belgische regering zetelt, en na aldaar minister D'Avignon gesproken te hebben, zijn wij met de trein van 5 uur naar Parijs teruggekeerd.

Voor minister D'Avignon had de heer Paul Otlet ons een aanbevelingsbrief meegegeven. Minister De Broqueville was afwezig, naar het oorlogsveld. Het onderhoud met D'Avignon was van korte duur, omdat België, zoals hij ons verzekerde, niets kon doen en geheel afhankelijk was van Engeland en Frankrijk.

In Parijs teruggekeerd, gebruikten wij de woensdag 17 juni om onze papieren in orde te brengen en de terugreis over Londen te beginnen. Wij vernamen daar dat wij ook in Parijs niet vertrouwd werden en gevolgd waren geworden door een commissaris van politie.

Die laatste woensdagavond wilden wij nog eens wat zien wat ons enigszins zou opvrolijken. Wij stapten daarom 'de Vaudeville' binnen, waar die avond voor het eerst een nieuwe revue zou worden vertoond. Wij waren niet weinig verrast toen in het 2^e bedrijf door in Hollands fancy-dress gekleed boertje en boerinetje verteld werd dat Holland zulke mooie tulpen van allerlei kleur, naar de gewonde soldaten in de hospitalen gestuurd had en hoe verheugd de zieken daarmee waren. Daarna zong een dame die zich onder het publiek bevond en dicht bij ons zat, een mooi danklied voor Koningin Wilhelmina voor haar vriendelijke schenking. Dat onze koningin de dank ontvangt die ons Congres toekomt is niet eerlijk, maar het deed ons toch goed.

Donderdagavond, 18 juni, arriveerden wij in Londen. Wij hoopten vrijdagavond naar Holland te kunnen doorreizen, maar hoorden tot onze schrik dat, dat komende van Frankrijk en gaande naar Holland, men een week in Londen moest verblijven. Eerst dinsdagavond, 23 juni, waren wij vrij verder te reizen.
